

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ФАКТОРИ ГАЛЬМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Маджара О.В.

В статті досліджені основні соціально-економічні фактори гальмування інноваційних процесів на підприємстві. На основі проведеного аналізу здійснено класифікацію факторів гальмування та деталізовано основний зміст деяких з них, визначено ступінь впливу соціально-економічних стримуючих факторів на розвиток сучасного підприємства.

Ключові слова: інновації, інноваційний розвиток, інноваційний процес, соціально-економічні фактори гальмування.

ВСТУП

Стрімкий розвиток науково-технічного прогресу, постійна орієнтація на підвищення конкурентоспроможності продукції та перехід світового господарства до інноваційної моделі розвитку підприємств виступає однією з найважливіших умов виходу з економічної кризи та входження країн, що розвиваються до світового економічного співтовариства.

Пріоритетним напрямком державної економічної політики сьогодення являється створення відповідних умов для впровадження інноваційної моделі розвитку підприємств, що відображено, зокрема, в Законі України «Про інноваційну діяльність», Законі України «Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності» та Постанові КМУ «Про схвалення Державної програми розвитку промисловості на 2003-2011 рік».

Чітко сформульовані напрямки державної інноваційної політики не дають можливостей для вирішення проблем, що постали перед сучасним економічним бізнесом. На мікрорівні реалізація запропонованих державною владою методів, принципів та основних цільових напрямків інноваційного розвитку є абстрактною. Ринкова економіка передбачає жорсткі конкурентні умови в яких кожен підприємець самостійно визначає свій шлях розвитку. На сьогоднішній день спостерігається певне «затишся» підприємств в напрямку введення змін на бізнесових суб'єктах. Головним чином ця проблема пов'язана з тим, що більшість керівників мають беззаперечні вагання та боязнь втратити ще більше ніж за останній кризовий та досить нестабільний проміжок часу. Тому часто можна спостерігати картину в якій опір змінам при впровадженні інновацій має переважаючий характер: легше залишити все без змін і при цьому уникнути ризиків пов'язаних із збільшенням збитковості.

Основним питанням, що турбує керівників підприємств є питання визначення на підприємстві

всіх стримуючих соціальних та економічних факторів при впровадженні інновацій.

В той час як керівники знаходять відповіді на вище вказані питання, їх підприємства в умовах динамічного розвитку кризових явищ швидкими темпами втрачаються можливості розвивати свій інноваційний потенціал та оперативно впроваджувати його результати в практику. Крім того негайного реагування вимагають і інтереси споживачів продукції та послуг.

Вагомий внесок у вирішення проблем інноваційного розвитку вклали вітчизняні та закордонні вчені-економісти: І.Ансофф, Р.Форрестер, Б.Твісс, Й.Шумпетер, Л.Бляхман, В.Ганштак, В.Зайцев, М.Кондратьєв, Г.Метт, Є.Сапіро, Т.Хачатуров, А.Гальчинський, В.Гейць, М.Герасимчук, Н.Гончарова, М.Денисенко, А.Заїнчковський, З.Коровіна, О.Лапко, І.Лукінов, Л.Матросова, Л.Нейкова, В.Олександрова, А.Пересада, П.Рогожин, О.Савчук, І. Савицька, Д.Черваньов та інші.

При цьому основна увага в роботах фахівців в галузі інноваційного менеджменту та інноваційного розвитку приділяється управлінню продуктовими, технологічними та організаційними інноваціями, інноваційним факторам економічного розвитку, методам та механізмам управління інноваціями, стимулюванню та удосконаленню інноваційної діяльності на підприємстві, економічній політиці інноваційного розвитку тощо. Що ж стосується соціально-економічних факторів гальмування інноваційних процесів на підприємстві, а також механізмів та моделей їх діагностики, то ці питання на сьогодні досліджені недостатньо. У роботах І.Ансоффа, А. Пригожина, Й. Хенцце, А. Камеля досліджується проблема опору змінам при впровадженні нововведень на підприємстві, як найважливішого джерела фінансових втрат, а також несприятливих соціальних наслідків. Однак зараз немає загальновизнаної точки зору щодо механізмів цілеспрямованого впливу на явище опору та гальмування нововведень з метою підвищення ефективності інноваційної діяльності підприємств, що

обумовлене актуальність даної проблематики для всіх суб'єктів господарювання.

Чому ж інноваційні процеси, про необхідність яких ведеться так багато дискусій, на сьогоднішній день впроваджуються на вітчизняних підприємствах вкрай повільними темпами? Основним завданням в напрямку діагностики готовності підприємства до впровадження інноваційних процесів являється пошук основних факторів гальмування цих самих інноваційних процесів. Тільки в результаті пошуку першооснови, тобто тих стримуючих факторів, що впливають на інноваційний процес, можна вирішити чи готове підприємство до впровадження інновацій та які саме механізми і методи можуть забезпечити розвиток його інноваційного потенціалу в перспективі.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Кардинальні зміни соціально-економічної та політичної ситуації в країні, а також поточні проблеми призвели до значного спаду інтересу в сфері інноваційної діяльності, як на рівні держави так і на рівні суб'єктів господарювання. Інноваційна політика, як і інноваційна активність підприємств, поки що не сприймається суспільною свідомістю як основа економічного розвитку країни. Однак, вирішення проблеми виходу економіки України з кризи залежить, передусім, від інтенсивності і якості впровадження інноваційних процесів.

В економічній теорії існують різні підходи до визначення поняття «інноваційний процес», однак, всі дослідники згодні з тим, що це явище пов'язано із створенням, освоєнням і розповсюдженням інновацій. Інноваційний процес має чітку орієнтацію на кінцевий результат прикладного характеру, який забезпечує певний технічний і соціально-економічний ефект [2,5].

Не дивлячись на значний вклад вчених у формування теоретичних основ визначення сутності та складу інноваційного процесу, багато задач у цьому напрямку дослідження ще повинні знайти своє вирішення. Зокрема, чітко не визначено, як прорахувати готовність підприємства до впровадження інноваційних процесів та які стримуючі (гальмівні) фактори, що притаманні сучасному бізнесу, впливають на рівень інноваційного розвитку та механізми реалізації інновацій. Інноваційний ж процес розглядається як комплекс послідовних дій, в результаті яких інновація розвивається від ідеї до конкретного продукту і розповсюджується під час практичного використання.

Дослідження сутності інноваційного процесу потребує визначення його як комплексного процесу створення, розповсюдження і використання нового практичного засобу (новинки) для кращого задоволення вже існуючої потреби суспільства та тої, що тільки виникла [4].

Беззаперечним є той факт, що всі етапи інноваційного процесу, а саме створення, освоєння та розповсюдження інновацій, здійснюються під впливом економічних, політичних, соціально-

демографічних, технологічних, політико-інституційних, науково-технічних, географічних та інших факторів. Дія кожного із зазначених факторів має як позитивний, так і негативний вплив, або його ще можна назвати гальмівним (стримуючим) впливом, на розвиток всіх сфер діяльності підприємства.

Більшість досліджень при пошуку причин гальмування інноваційних процесів вказують на недостатню кількість власних грошових засобів, високу вартість інноваційних процесів, тривалий термін окупності інновацій, високу конкуренцію на ринку і т.д. (тобто цей аналіз джерел гальмування інноваційних процесів опирається на методику Ростата). На сьогодні відомо ще цілий ряд подібних джерел гальмування інноваційних процесів: ембріональний стан багатьох важливих інститутів сучасного ринкового господарства і збереження адміністративно-бюрократичних бар'єрів, що гальмують попит на інноваційний продукт, традиційне завищення вартості робочої сили, особливо спеціалістів вищої кваліфікації в галузі інноваційних розробок, відсутність оптимізму у інвесторів, система природних і штучних монополій, що зводить до мінімуму міжгалузевий перелив капіталу, стагнаційна ситуація в національній банківській системі, невизначеність державної політики по відношенню до малого бізнесу, структура виробництва і показники соціального розвитку тощо [4].

В напрямку впровадження інноваційних процесів спостерігається цілий ряд стримуючих факторів, визначення яких дасть змогу керівникам підприємств вивчити проблему з середини організації і знайти вихід з конкретної ситуації, що склалася. Найбільш впливовими, серед вище перерахованих факторів, є економічні та соціальні фактори гальмування інноваційного процесу на підприємстві, оскільки наявність саме цих факторів створює умови неможливі для розвитку інноваційного потенціалу бізнесових структур. За цих умов актуальною є проблема визначення та аналізу тих стримуючих факторів, за умови усунення яких підприємства мали б змогу активно впроваджувати у виробництво інноваційні розробки.

Що стосується економічних факторів гальмування інноваційних процесів на підприємстві, то до них можна віднести:

- характер економіки та економічних процесів (у тому числі інфляція або дефляція);
- системні дефекти економічних відносин;
- система оподаткування та якість «економічного законодавства»
- масштаби економічної підтримки окремих галузей (фірм);
- загальна кон'юнктура національного ринку;
- розміри та темпи зростання чи зменшення ринку;
- розміри та темпи зростання сегментів ринку відповідно до інтересів фірми;
- інвестиційні процеси;
- бюрократичний апарат;

- ставки банківського проценту;
- система ціноутворення та рівень централізованого регулювання цін;
- вартість ресурсів, що необхідні для здійснення виробничого процесу;
- вартість землі та інші.

Перераховані фактори впливають передусім із загального стану зовнішнього середовища організації, на внутріфірмовому рівні існує безліч стримуючих факторів як індивідуальних так і системних. До них можна віднести імідж фірми, конкурентоспроможність, рівень спеціалізації, капітало-, науко-, трудомісткість, рівень продажу, витрати на дослідження ринку, схильність до ризику, розміри заборгованості, прибутковість, конкуренція тощо [3].

Перераховані фактори гальмування інноваційних процесів є надзвичайно складними та багатогранними, але слід визначити найбільш суттєві серед них. В першу чергу слід звернути увагу на системні дефекти економічних відносин. Ці дефекти викликані кризовими явищами в економіці країни, неможливістю підприємств забезпечити конкурентоспроможність продукції на внутрішньому ринку. Сюди відносять і брак сировини та високі ціни на неї, що стає результатом розорення підприємств переробної галузі, супроводжується відсутністю інвестицій в галузі, що потребують фінансової підтримки і якісно нових рішень для санації існуючих напрямків економічного розвитку.

Щодо економічної підтримки окремих галузей, або по іншому це можна назвати згуртуванням великих підприємств і державної влади, то це є результатом виникнення нерівності між підприємствами при розподілі державної підтримки, причому не тільки фінансової [1]. Підприємства, що підлягають державній підтримці, прагнуть монополізувати виробництво в своїх галузях. Малий та середній бізнес не в змозі конкурувати з великими підприємствами через високі витрати, тому найчастіше він банкрутує і зникає з ринку. Малі підприємства не обов'язково мають бути інноваційними, але саме вони складають те середовище, в якому зароджуються і починають реалізовуватися найсміливіші інноваційні проекти. З малого підприємства починалися Ford і Microsoft і інші крупні компанії сучасності. Малі підприємства - це паростки чогось нового, перспективного. Вони створюють саму можливість реалізації інноваційної ідеї, той механізм, на основі якого можуть матеріалізуватися технічні і соціальні почини. Здатність йти на ризик, прагнення до пошуку нових способів виробництва і нових товарів в малих підприємствах значно вищий, ніж у великих підприємствах. Не маючи можливості конкурувати з ними завдяки масштабам виробництва, малі підприємства намагаються знайти свою нішу на ринку за рахунок створення нових товарів і послуг, яких потребують споживачі (формування нового сегменту ринку), розробки і використання передових технологій (скорочення витрат на виробництво). Тим самим, підриваючи малі і середні підприємства, не створюючи сприятливих умов для їх розвитку,

підриваються основи конкуренції і разом з нею стимули до модернізації виробництва і розвитку інновацій, відбувається сприяння концентрації виробництва у великих статичних компаніях.

Конкуренція і концентрація підприємств на ринку також являється гальмівним фактором інноваційного процесу, оскільки володіння великою часткою ринку часто приводить крупні компанії до інерції і застою, вони втихомирюються на досягнутому і не бажають нічого змінювати, а великі розміри часто ведуть їх до ефекту масштабу, що знижується, унаслідок бюрократизації управління.

Економічні взаємодії ускладнюються великою кількістю різного роду ліцензій, дозволів, довільно встановлених правил і обмежень. Неодноразово в літературі і засобах масової інформації говорилося про бюрократичні бар'єри при створенні підприємств, при патентуванні результатів досліджень і розробок і захисті прав інтелектуальної власності. У результаті інноваційним ідеям дуже складно пробитися через ці бар'єри, а якщо їм це вдається, то вони видозмінюються до невпізнання.

Важливим гальмівним фактором є розрив ланцюжка інноваційного процесу, що виникає на стику окремих стадій і відбувається через відсутність інститутів, які пов'язують окремі ланки інноваційного ланцюжка в єдине ціле та забезпечують просування інновації від однієї стадії до іншої.

Проблеми в інвестиційному забезпеченні інноваційних процесів на підприємстві вважають найбільш суттєвим гальмівним фактором, адже нестача коштів є однією з найважливіших причин неможливості створити інноваційний продукт і просунути його на ринок.

Також до основних гальмівних факторів варто віднести внутрішній опір нововведенням на підприємстві, зовнішнє сприйняття інноваційних процесів та проблему захисту права власності на той продукт, який буде створений в результаті інноваційної діяльності. Очевидно, що проблема захисту права власності приводить до втрати інтересу створення чогось принципово нового. Дійсно, якщо не захищені права власності на створений продукт, то він може бути легко скопійований підприємствами-конкурентами.

Крім економічних факторів важливе місце посідають соціальні фактори гальмування інноваційних процесів. До таких факторів можна віднести:

- кількість потенційних споживачів;
- наявна та потенційна кількість робочої сили;
- кваліфікаційні характеристики робочої сили;
- постачальники сировини;
- характер мислення;
- творчі здібності;
- джерела інноваційних ідей;
- організаційна культура ;
- система винагород;
- стилі керівництва та інші.

Класифікацію факторів гальмування інноваційних процесів можна здійснити і за допомогою відомої моделі М. Портера, який при аналізі галузі окремо виділяє споживачів,

постачальників, товари-субститути, конкурентів тощо. Звідси випливає, що кожен суб'єкт господарювання самостійно визначає, які саме стримуючі фактори і в якій степені впливають на

розвиток інноваційного процесу. Для більш детального вивчення соціально-економічних факторів спробуємо розділити їх на індивідуальні та системні (табл.1).

Таблиця 1 Класифікація факторів, що визначають рівень індивідуального і системного гальмування інноваційних процесів

Індивідуальні	Системні
<ul style="list-style-type: none"> - пошук інформації та інформаційна система - комунікативні навички - управління взаємодією - процедури вирішення проблем - система оцінки і атестації персоналу - система навчання і розвитку персоналу - діапазон контролю - схильність до ризику - дослідження ринку - пошук інвесторів - спеціалізовані кадри - структура і рівень кваліфікації персоналу - система заробітної плати та рівень доходів робітників - можливість залучення та ефективного використання висококваліфікованих кадрів - трудова дисципліна та мораль - атмосфера та клімат у колективі - відношення до змін - міра самоконтролю та адаптивність - схильність до ризику - характер мислення та творчі здібності - модель успіху - джерела інноваційних ідей - організаційна культура - система винагород - сила влади та стилі керівництва - рівень розвитку новаторства - внутрішня орієнтація керівництва - та інші 	<ul style="list-style-type: none"> - імідж фірми, - конкурентоспроможність - рівень спеціалізації, - капітало-, науко-, трудомісткість - розміри сегментів ринку - рівень продажу - витрати на дослідження ринку - якість виробництва - виробничі потужності та їх завантаження - рівень оновлення устаткування - ефективність виробництва - ліквідність, розміри заборгованості - прибутковість - рівень реінвестування - обсяги та напрями інвестицій - дослідницький потенціал - наявність і рівень дослідницько-експериментальної бази - технологія управління - специфіка побудови апарату управління та інформаційних систем - система контролю діяльності фірми, техніко-організаційний рівень виробництва - функціональна визначеність - формування концепцій - концептуальна гнучкість - забезпеченість ресурсами - та інші.

З таблиці 1 видно, що до індивідуальних факторів гальмування відносять особистісні характеристики працівників, а до системних - соціально-економічні чинники діяльності організації. Перелік всіх наведених факторів не є вичерпним і його можна доповнити іншими факторами (наприклад інституційними, технічними, ресурсними, географічними тощо), що також мають стримуючий вплив на працівників та організацію.

Особливе значення полягає в тому, що на економічні фактори гальмування впливати дуже складно, і практично неможливо повністю усунути їх вплив, то негативний вплив на інноваційні процеси соціальних факторів, при певних зусиллях з боку держави і бізнесу, можна ліквідувати, що сприятиме підвищенню інноваційної активності бізнесу.

ВИСНОВКИ

На діяльність підприємства впливає велика кількість гальмівних факторів, однак найбільший

вплив на інноваційні процеси мають соціально-економічні фактори. Проведене дослідження показує, що саме ці фактори гальмування інноваційних процесів на підприємстві знаходяться в тісному взаємозв'язку один з одним і мають свій рівень впливу на інноваційні процеси підприємства. Запропонована класифікація факторів гальмування інноваційних процесів вибірково деталізована з метою розкриття їх сутності та механізмів впливу. Крім того, проведений аналіз засвідчує, що фактори гальмування інноваційних процесів можна поділити на системні та індивідуальні, зовнішні та внутрішні. Кожен з вище деталізованих факторів має свої наслідкові причини, які є індивідуальними для кожного суб'єкта господарювання і залежать від напрямку діяльності підприємства. Це є свідченням того, що ще багато питань в напрямку управління та впровадження інноваційних процесів на підприємствах залишаються недоступними та складними для розуміння сучасного менеджера. Одним із основних недоліків у розвитку інноваційної сфери підприємств вважається відсутність

ефективної методики в управлінні зазначеними процесами, що відповідає національним особливостям та забезпечувала ефективний розвиток інноваційного потенціалу підприємства. Ефективні дієві методи і механізми управління інноваційною

діяльністю та своєчасне діагностування стримуючих факторів інноваційного розвитку підприємств є необхідними не тільки для суб'єктів господарської діяльності, що тільки створюються, але, і для тих, що вже тривалий час перебувають на ринку.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амоша О. Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення // Економіст. - 2005. - №6. - С. 28.
2. Барило В.С. Аналіз складу інноваційного процесу з урахуванням переходу України до інноваційної моделі економічного розвитку // Вісник СевДТУ. - 2008. - №92.
3. Брус С.В. Аналіз інноваційної діяльності промислових підприємств України // Актуальні проблеми економіки. - 2007. - №1. - С. 275.
4. Горегляд В.П. Инновационный путь развития // ЭКО. - 2005. - № 12. – С. 2-9.
5. Жарлінська Р.Г., Белкін І.В., Муляр О.П., Іващук О.Ю. Теоретичні аспекти інноваційної діяльності вітчизняних підприємств: Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Науковий потенціал 2011».